

Судбина полемологије – науке о миру и рату

Пуковник др Живорад Спасојевић

„Светски мир оствариће се једног дана не зато што ће људи постати бољи (томе се не можемо надати), већ зато што ће их један нови ред ствари, нова наука и нове економске потребе присилити да живе у миру“.

(Анатол Франс)

Један од најновијих и најозбиљнијих покушаја конституисања науке о миру и рату – полемологије учинио је француски научник Гастон Бутул и његове присталице. У чланку је наведена Бутулова концепција полемологије, без шире анализе недостатака и врлина. Нарочита пажња посвећена је излагању филозофско-теоријских и идејно-политичких препрека развоју и афирмацији полемологије.

Пошто парадокс да су непрелазна препрека афирмацији полемологије одувек биле филозофија, култура, идеологија и политика поднебља на чијим је традицијама настала најбоље потврђују америчка филозофија, идеологија и политика, аутор је у чланку посветио више пажње њиховој анализи. Поред образлагања спољних препрека афирмацији полемологије на тлу Америке и Западне Европе, у чланку су наведене идеје, учења и теорије са тог етно-географског простора које творци полемологије нису довољно користили. Слично западноевропској и америчкој идеологији и политици, социјалистички исток, са својом идеологијом марксизма–лењинизма, декларирше се за полемологију, а у пракси онемогућава њену афирмацију. У чланку су наведени аргументи за потврду те тезе, као и основне чињенице о ненаклоњености полемологији кинеске, индијске и муслиманске културе, филозофије, идеологије и политике.

У све древне културе и цивилизације уткана је митско-религијска свест о златном добу, рајском стању или прастању. Писани извори и усмена предања тај период, у историји људског друштва, приказују као доба у којем није било насиља. Живот се одвијао у царству мира, слободе и правде. Та прастара, тек упола рационалистичка, миротворна мисао је извориште свих до сада познатих идеја, учења и теорија о миру.

Њену снагу, продорност и виталност најбоље илуструје вечна и неоодољива тежња људи за миром.

Појам мира, у значењу који сада има, обликован је током целокупне историје људског друштва, што се може мериторно пратити тек у периоду писане историје, и то као нераздвојна, поларна категорија појма рата. У том јединству супротности позитиван пол, или опште добро људи, у свим познатим изворима литературе, означава мир. Негативан пол – зло без изузетка, означаван је појмом рата. Резултат вечитих покушаја да се отклони све оно што је супротно миру биле су многобројне идеје, учења, теорије и доктрине о успостављању вечног мира.

У свим школама старе Грчке трагало се за решењима која би обезбедила укидање супротности, и то пре свега оних највишег реда, да би се успоставило безконфликтно стање. Софисти су, на пример, упорно и стрпљиво доказивали да би укидањем супротстављености између природних (*physis*) и друштвених (*nomos*) закона наступио период вечног мира и правде.

Према учењу стоика, мир је предуслов, претходница слободе, среће и достојанства. Сваки облик деловања ради успостављања вечног мира, међутим, мора бити у оквирима поштења и правде, без обзира на то што је сам циљ једно од највиших добара људи. Поред тога, стоици су наглашавали да се стално мора имати на уму да мир не следи из осмишљене мудрости, већ из атараксије¹, тј. душевног мира.

Филозофско-етички систем Епикурове школе почива на договору, али је мир *condicio sine qua* поп тог система. Јер, договору као предуслов претходи отклањање сваког сукоба и потчињености. Државу, то највише добро људи, према том учењу, могу изградити само слободни и равноправни индивидууми, у условима истинског и трајног мира.²

Проблем мира није никада био потиснут у домен интересовања спонтано или сврховито организованих удружења. Идеја мира била је у средишту интересовања готово свих великана људског ума: Сократа, Аристофана, Конфучија, Исуса, Дантеа, Е. Ротердамског, Волтера, Канта, Толстоја, Гандија и других. Они су човечанству оставили неисцрпан извор инспирација, идеја, мудрих изрека и необоривих доказа о могућностима проналажења путева и начина за обезбеђење вечног мира.

Данте Алигијери је, на пример, тврдио да би стварање моћне светске империје потпуно онемогућило рат. Пјер Дибос је сматрао да би формирањем сталног арбитражног суда било довољно да се рат, као нежељена појава у међународним односима, потпуно елиминише. Чешки краљ Ђорђе Подјебрада предлагао је 1454. године да се створи унија европских држава која би направила преокрет од сталних ратова ка трајном миру.

¹ Атараксија је стање духа у којем се елиминише сваки облик сумње, па чак и упитност (Ф. Коплстон, *Историја филозофије*, књ. I – Грчка и Рим, други и пети део, БИГЗ, Београд, 1991).

² Г. В. Хегел, *Историја филозофије*, „Култура“ Београд, 1964, стр. 355–397.

Имануел Кант је разрадио читав теоријско-политички пројекат под насловом „вечни мир“. С њему својственом темељитошћу, доказивао је да се мир никако не може свести на филантропију или апстракцију. Мир је право које је човеку дато а priori, у облику чисте мисли. Практично, то значи да сваки странац има право на гостопримство. Односно, право је сваког да у случају доласка на тле, које је у поседу неког другог не буде примљен непријатељски. На тај начин Кант доказује да се за то право треба заложити, јер његова природа надомешта недостатак веома важног моралног принципа добра. Оно, међутим, није засновано на емпирији, него на уму, у смислу тога „шта треба радити“. Према томе, то право је трансцендентално, чисти појам правне дужности. Али, тиме се не доказује само филозофско-теоријско утемељење мира него и његова достижност, јер је људски разум прешао из дечијег доба у доба зрелости.

Француска буржоаска револуција је даровала човечанству тробојку мира (слобода, једнакост и братство). Мир више није мистична, апстрактна метафизичка категорија. Његови елементи, односно конституенси, имају потпуно одређене функције. Тако, на пример, на братству се заснива револуционарна и класна свест. Његова суштина потиरे и разара мржњу између раса, нација и религија. Из њега извире и напада се интернационализам и солидарност потлачених. Потпуни израз духа и интернационализма и солидарности угњетених сублимиран је у пароли: „Рат палатама, мир колибама“. Успостављањем једнакости, чија је суштина у отклањању свих претпоставки за стање у којем је човек човеку вук, отклања се основни узрок рата. Слобода наступа као нужна консеквенца након успостављања једнакости и братства. Јер слобода, да би уопште постојала, мора бити нужна.

Међутим, прва мировна удружења појавила су се тек на почетку 19. века. Њихов број, масовност и распрострањеност широм света уливали су оптимизам борцима за мир.³ Пред крај 19. века формиране су и прве специјализоване међународне организације, чија је делатност била искључиво борба за мир. Неке од њих још постоје, као што је Интерпарламентарна унија, формирана 1892, или Институција Нобелове награде за мир, установљена 1897. године.

Већина миротворних удружења и организација, као и део радничких трибуна, своју борбу за мир заснивала је на идејама пацифизма. Због тога се и називају пацифистичким удружењима или покретима. Њихове идеје, методе и организационе форме, дуго су биле поштеђене оштрије критике. Али, након Одлуке Трећег конгреса Прве интернационале,

³ У Њујорку је формирано прво мировно удружење у свету 1815, а већ 1816. године основано је у Лондону, а убрзо и у Шкотској и Велсу. Прво мировно удружење у Француској формирано је у Паризу 1921. године. Први међународни конгрес за мир одржан је у Лондону 1843. године. После њега, у кратком периоду одржано је неколико конгреса мира: 1848. у Бриселу, а 1849. у Паризу, на којем је Виктор Иго предложио хитно стварање уједињених држава Европе. У свим европским земљама у којима су на власти биле демократске снаге појавила су се мировна удружења. Крајем 19. века у свету је било око 425 мировних удружења.

коју су предложили Маркс и Енгелс, да се прекине свака сарадња с либерално-буржоаском лигом за слободу и мир, марксизам је постао опасан противник пацифизма. Од тада се борба за мир водила у сенци борбе двеју идеологија: марксистичке, касније марксистичко-лењинистичке, и грађанске идеологије. Међусобна оптуживања за нарушавање мира и кршење његових принципа, уз ангажовање огромне пропагандне машинерије, доводило је до нетачних закључака. Често се дешавало, на пример, да је тзв. светско јавно мњење, ратнохушкачку политику приказивало као миротворну, а агресоре као жртве агресије. Међутим, увек је један дискретан и непроменљив, природан ток ствари полагано, али сигурно, крчио пут ка истини. Наиме, трагање за миром увек је било и биће, темељитије, интензивније и истинитије тамо где има више рата него мира. Историја Француске најбоље потврђује ту хипотезу, па је разумљиво и природно што је управо Француска завичај савремене супрадисциплинарне науке о миру и рату – полемологије.

Покушај конституисања полемологије

Уочи Другог светског рата француски научник Гастон Бутул покушао је да убеди светску јавност у нужност конституисања сасвим нове науке, која би се бавила појавама рата и мира, а звала би се полемологија⁴. У међувремену, пораз Француске у рату с Немачком онемогућио је Бутулов рад, али су га запањујућа суровост учесника тог рата и трагичне последице подстакле да касније умногостручи напоре како би конституисао нову науку. Тако је, већ на почетку 1945. године, у Паризу формирао Француски институт за полемологију.

Можда није било погоднијег тренутка у целокупној историји човечанства за конституисање једне такве науке и институције. Јер, могућност да се трагедија Другог светског рата прошири у нуклеарну апокалипсу била је већ делимично стварност. Због тога је Бутулово упозорење човечанству, да се ради о тренутку „бити или не бити“ (*tertium non datur*), ближе крику који тражи тренутно реаговање, него апелу након којег би се имало времена за размишљање.

Схватајући да је губљење времена кобно по човечанство, припадници Бутулове школе су задивљујућом брзином заменили старе необудљиве пароле о миру новим, животним, научно заснованим. Уместо бојажљивих, бледих беживотних паролата, као што су: „Бори се за мир“, „Брани мир“, „Ако желиш мир изграђуј мир“, Бутулове присталице су формулисале нове: „Рат или полемологија“, „Атомска бомба или полемологија“, „Ако желиш мир упознај рат“. Школа је формулисала и општи кредо: „Ако брзо не формулишемо полемологију, све остале се науке могу показати сувишним“.⁵

⁴ Циљ је прецизно одређивање предмета науке. Он се одређује на основу грчке или латинске етимологије. Бутул је одабрао да се нова наука, држећи се етимолошких захтева, назове полемологија, за разлику од неких научника, који предлажу да се нова наука о миру назива иренологија.

⁵ „Марксизам у свету“, бр. 2–3, 1984, стр. 423.

Бутул је обећао да ће већ сам рад на формулисању нове науке довести до „коперниканског заокрета“ у схватању рата и мира, што је значило да се може очекивати озбиљан рад на решавању и свих других истраживачких проблема. Међу њима је био и избор и дефинисање термина којим ће бити означена нова наука о миру и рату. Трагајући за речју која ће достојно означити „спасоносну“ науку о миру и рату, Бутул каже да је у грчком језику пронашао реч *polemos*, која има троструко значење: рат, бој, борба.⁶ Затим наставља: „Пошто израз 'наука о рату' подсећа само на стратегију, тактику и на правна и морална решења, морао сам да створим израз 'полемологија' просто зато да бих избегао сталну појмовну збрку и да бих јасно обележио ту нову дисциплину. Немамо у виду науку о рату, која се предаје на војним академијама и у генералштабовима, будући да то и није наука у правом смислу те речи, већ више техника, па чак и вештина организовања армије, тактике, стратегије, начин коришћења борбених средстава и вођења ратова“.⁷

Дефинишући однос полемологије према филозофским, социолошким, правно-политичким и другим наукама, Бутул доказује да их она не замењује, већ их на научан начин допуњује. Уз то, полемологија ни пошто не сме да занемари теоријско-практична достигнућа у проучавању рата и мира током минулих епоха. У конституисању полемологије, према Бутулу, морају да учествују најбољи научници из свих основних научних области. Јер, јасно је да рат и мир не може изучити ниједна наука сама за себе. Њено конституисање и развој морају се поверити великим институтима, способним да анализирају, истраже и проуче све могуће аспекте рата и мира. Та наука, дакле, од почетка мора да има мултидисциплинарни, па чак и супрадисциплинарни карактер.

Полемолози су веома кратко дефинисали предмет своје науке: „Мир, рат и сукоби – неодвојива трилогија живота друштва“. Сваки облик међузависности делова те сложене целине траба до детаља да се истражи. Па ипак, у оквиру трихотоног предмета истраживања, нарочити значај се придаје следећим проблемима: етиологији, анатомији и функцијама рата.

Етиологија, према тврдњи оснивача полемологије, отклања све значајне недостатке традиционалних анализа узрока ратова. Насупрот тим једнофакторским, монодетерминистичким, традиционалним анализама, полемолози у етиологију уносе, као постулативно, строго начело целовитости. На тај начин одбацују теорију о ванвременском, једном једином узроку рата за којим се у прошлости узалуд трагало.

Целовита анализа ратова води ка идентификацији њихове целокуп-

⁶ Краљевством Атике управљала су три бирана лица: краљ, који је био и првосвештеник, полемарх, који је командовао оружаним снагама краљевства, и архонт, који је представљао цивилну власт. Краљ је постепено изгубио сву власт, док су полемарх и архонт ојачавали позиције. Углед полемарха, због сталних ратова, непрекидно је растао (М. Ростоцев, *Историја старог света*, Матица српска, Београд, 1990, стр. 66).

⁷ „Марксизам у свету“, бр. 2–3, 1984, стр. 425.

не супстанце, анатомије, структуре, елемената. Једнофакторске анализе не досежу до сазнања међузависности и интеракције елемената анализе и, због тога, значајно осиромашују анатомију ратова. Једнофакторским анализама не може се доћи до сазнања анатомије ни рата, ни мира.

Функције рата, сматрају полемолози, треба приказати са три дијалектички међузависна аспекта: аспекта конкретног, аспекта специфичности (у односу на време, епоху) и општечовечанског аспекта. То је, тврде они, једини начин да се отклони утицај теорија према којима су функције рата панисторијске, независне од цивилизација облика друштвеног организовања.

И при решавању следећег фундаменталног питања своје науке, полемолози настоје да буду потпуно оригинални. Наиме, они уводе „позитивну методологију“, која је, према Бутуловој тврдњи, антипод свих до тада примењиваних метода у проучавању рата и мира. Све што је научна методологија користила и усавршила полемолози подводе под појам „негативна методологија“. Њој се оспорава не само делотворност, него и научност, доводи се, донекле, у сумњу и сврха њеног проучавања.

„Позитивна методологија“ обухвата седам нивоа истраживања, хијерархизованих према степену општости проблема рата и мира.⁸ С обзиром да та методологија до сада није примењивана у истраживању, о њој постоје само априорне оцене Бутулове и чланова његове школе. Али, судећи према тежини прокламованих циљева и задатака, полемолози су веома сигурни у плодотворност „позитивне методологије“.

Основни задатак полемологије своди се на следеће: открити и потпуно сазнати анатомију и функције ратова, пронаћи, уместо њих, мање ужасне супституте и разрадити њихову примену у политичкој пракси свих субјеката који нешто значе у међународним односима. На тај начин би се, каже Бутул, створио нови тип пацифизма – „научни пацифизам“. Он би био супротан морализирајућем пацифизму, пацифизму састанака и конгреса, петиција и декларација. Јер, једино темељит научан, функционалан, ефективан и ефикасан пацифизам, може постати истинска алтернатива рату.

Полемологија је оптерећена сцијентистичком вером у чудесну моћ науке, као и другим врстама празноверице. Осим тога, има и других недостатака, па није тешко навести и оспорити нека од основних теоријских решења нове науке. Међутим, и најстрожи критичари полемологије омекшају када се упознају с њеним предметом истраживања и племенитошћу циљева којима тежи, када размисле о времену у којем је настала и кад уоче колика је спремност њених оснивача на одрицање

⁸ То су следећи нивои: 1) описивање материјалних чињеница, 2) описивање психичких понашања зараћених страна, 3) први ниво објашњавања материјалних и менталних чињеница, схватања и доктрина конкретних ратова, 4) други ниво објашњавања схватања и доктрина који се тичу ратова уопште, 5) избор и разврставање чињеница, 6) рад на хипотезама које се тичу периодичне природе ратова и 7) типологија друштава и ратова.

само да би учинили добро човечанству. Због тога велики историјски, хуманистички и етички значај има разјашњење због чега је изостала афирмација те племените науке и које су препреке њеном развоју.

Филозофско-теоријски извори полемологије и препреке њеном развоју

Знатно пре појаве полемологије Западна Европа је изгубила статус изворишта водећих општечовечанских идеја, нових наука и научних дисциплина. Тежиште научне, економске, техничко-технолошке, духовне и војне моћи померило се, прво, на тле Америке, а затим на Исток, у Русију. Ново стање европска интелигенција је окарактерисала погубним по човечанство. У њему је дошло до тоталне изгубљености човека, за рачун техничко-технолошког и индустријског напретка. Све вредности: слобода, правда, мир и солидарност, девалвиране су, или су деградиране. За све невоље које су снашле човечанство западноевропски интелектуалци су оптуживали совјетски марксизам и амерички империјализам. Све чешће се писало и говорило о индустријализацији и аутоматизацији као о сумраку човечанства. Пошто у постојећој филозофији нису могли да се пронађу одговори на основне проблеме, дошло је до формирања нових филозофских праваца и темељитог преиспитивања целокупне нововековне филозофске традиције. Духовно оронула, револуцијама и ратовима разорена, осиромашена у сваком погледу, Европа је нашла најгоре могуће решење. Пристала је да се идеолошки и политички потчини САД, игноришући разлике у филозофији, теорији и култури. Разлике нису биле мале, имале су и тенденцију продубљивања. Тако су, на пример, амерички прагматизам и француски егзистенцијализам међусобно много удаљенији него марксизам и егзистенцијализам. Полемологију, ни теоријски ни као покрет, америчка интелигенција није могла да прихвати. Јер, природа друштвено-економског и идеолошко-политичког бића САД, њихова култура и филозофија, инкомпатибилни су друштвеној функцији, па чак и унутрашњој суштини полемологије.

Међутим, ни Западна Европа није права мајка полемологији, што су уочили и описали баш западноевропски филозофи и теоретичари. Многи од њих су тврдили, али нису успевали да докажу да Западној Европи просветитељство није донело еманципацију човека, него још већу поробљеност. То су веома прегнантно и илустративно показали Т. Адорно и М. Хоркхајмер. Наиме, у заједничком делу *Дијалектика просветитељства*, доказали су да се идеје чијом је реализацијом човечанство изведено из варварства, а што представља општи појам „просветитељство“, извргле у своју супротност. Просветитељски покрет је, тежећи еманципацији ума од мита и успостављању власти над природом, веле аутори, потпуно изгубио орјенатацију. У њему је човек, уместо да буде ослобођен, још више поробљен, а то се одвијало упоредо са стварањем услова за доминацију робног фетишизма, па је дошло до

трагичног свођења свих људских вредности на чисто квантитативне карактеристике. Просветитељство, подстицано законима унутрашње логике, створило је себи позитивистичке, прагматистичке, утилитаристичке филозофије и идеологије. Тоталитарна идеја, скривена у филозофији просветитељства, лако се препознаје по томе што изједначава људске субјективне особине са стварима, чинећи их тако међусобно разменљивим. Разум и осећања су, у тој филозофији, безличне традиционалне врлине деградиране до апсурда. Т. Адорно и М. Хоркхајмер закључују да је америчко друштво резултат дијалектике просветитељства. То је историјски развој човечанства у којем је вековно настојање човека да покори природу довело до доминације човека над човеком и преовладавања ирационалног у друштвеном животу. Али, ту се, наглашавају аутори, „показује како подређивање свега природног под безобзирни субјект завршава управо господством слепо објективног, природе“.⁹

Адорнова и Хоркхајмерова критика просветитељства иде у прилог полемологији али то је само мали искорак у огромном послу који је чекао будуће критичаре просветитељства. Међу њима посебно место припада оснивачима нове науке о миру и рату – полемологије.

Мултиплицирани задатак који се наметао Бутулу и његовим присталицама јесте однос полемологије према просветитељству. Ништа мање важан задатак по судбину те науке јесте анализа могућности њене имплантације у друштвено биће индијске, кинеске, руске и исламске културе и цивилизације. Посебан значај за полемологију имала је, и још увек има, анализа односа америчке филозофије, културе, идеологије и политике према полемологији.

Бутул и његове присталице су нарочито нагласили везу њихове науке с идејом и покретом пацифизма, који желе да уздигну на ранг „научног пацифизма“ и тако створе бесмртну науку о миру. Међутим, за формирање и развој полемологије подједнако су важне велике идеје просветитељства: напретка, прогреса, вечног мира, слободе итд. Коришћењем тековина створених појавом и деловањем тих идеја полемологија се може знатно унапредити, али ако су потиснуте или игнорисане, оне постају препреке за њен развој.

Широко прихваћена идеја прогреса у 18. веку поистовећивана је напредовањем у сазнању. Један од великих просветитеља Тирго, у делу *Расправа о сукцесивном напредовању људског духа*, пише да је напредак науке кључ за остварење идеје прогреса. Једино наука може отворити бескрајну перспективу човечанству. Јер, наука, и само наука, може да обезбеди вечни мир, богатство и срећу људском роду. Осим што је антиципирао тростепену позитивистичку визију развитка човечанства, Тирго је уочио да врлине и просвећеност не кореспондирају, као што ни уметност није координирана с развојем науке.¹⁰

⁹ М. Хоркхајмер, Т. Адорно, *Дијалектика просветитељства*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1974, стр. 12.

¹⁰ Према Robert Fint „History of the Philosophy of History“, Edinburg, 1893, стр. 283.

Жан Жак Русо је видео прогрес у процесу пораста моралности. У општем усхићењу због напретка наука, он каже да ипак нису задовољени сви разлози за оптимизам, јер никакав напредак науке није хтео да прихвати као компензацију за изгубљену доброту и једнакост у миру и слободи које је човек имао у природном стању. У том контексту његова критика цивилизације оспорила је појам прогреса као напретка универзалног разума и дала му изразито етички смисао.¹¹

Морелијева критика законодаваца, вулгарне политике и вулгарног морала срачуната је на подстицање поновног успостављања веза између етике и политике, која је прекинута у тренутку када је упокојена античка политичка мисао. Морели је, као и други социјалисти утописти, нападао дух својине као извор свих зала, па и ратова. Он каже: „Мислим да се неће спорити очевитност овога става: да онде где не би било никакве својине, не би било ни једне од њених кобних последица“.¹²

Сукоб просветитељских и романтичарских идеја донео је нова схватања и тумачења идеја прогреса, слободе, вечног мира. Из њега је настала потреба за конституисањем сложене, модерне и егзактне филозофије историје. Све последице тог сукоба одражавале су се подједнако на све области друштвеног живота људи.

За Хегела су промене у историји ход ка савршенијем, а прогрес напредовање у слободи. Али историју, као напредовање, као излагање духа времену, Хегел није замислио као просветитељи, нити у духу романтичарског историзма, тј. као линеарно напредовање. Он каже „да је промена, која је пропаст, уједно произлажење новог живота, да из живота произлази смрт, али из смрти живот“.¹³ Хегелово учење о слободи, рату и миру Бутул и његови сарадници су уважавали, али не и довољно искористили да би побољшали нека решења везана за полемологију. Тако су, на пример, оснивачи полемологије широко примењивали принцип негације, а нису одговорили на питање да ли је њихова наука збир сазнања о рату и миру или дијалектичка синтеза, која је у Хегеловом смислу потпуно нов квалитет.

Сен Симон је довео до врхунца идеју прогреса користећи две чаробне полуге: индустрију и организацију. Без обзира на то што је решење имало теоријски карактер, он је веровао да је на помолу свет у којем религија и филозофија, култура и уметност, догма и наука неће бити подељени, и у којем ће дужност и интерес, теорија и пракса водити ка заједничком циљу – моралном уздизању човека. Сматрао је да политика мора постати „позитивна наука о производњи“, а држава оруђе организовања производње. Сен Симон је и проблему мира посетио одговарајућу пажњу. У једном од првих дела, *О реорганизацији европског друштва*, тај проблем је разматрао под насловом „О вечном миру“. То дело је парадигма свих каснијих дела Сен Симона, а део

¹¹ С. Тартаља, *Скривени круг* (Обнова циклзма у филозофији историје), „Идеје“, Београд, 1976, стр. 37.

¹² Морела, *Законик природе*, „Култура“, Београд, 1957, стр. 103.

¹³ Г. В. Хегел, *Филозофија повијести*, „Култура“, Загреб, 1951, стр. 103.

унутар тог дела – „О вечном миру“, парадигма је парадигме. Предлози за успостављање вечног мира сведени су на само три услова, а њихово разматрање било би од велике користи и у садашње време. Међутим, за нас је најзначајније запажање Сен Симона о препрекама за успостављање вечног мира, међу којима су најозбиљније: начела друштвеног организовања, феудално управљање и папа и папство, Сен Симон пише: „Понајпре се феудално управљање примењивало у врховној влади и националним владама, а то је уређење било лоше у основи, јер је погодновало онима који су управљали, а штетило онима којима се управљало.“

„Папе су се, потом, често користиле својом силом, каткада само-вољнијом од краљеве, како би узнемирили Европу намјесто да јој врате мир“.¹⁴ Свештенство се дало у ширење празноверја јер је преко њега успевало да кочи напредак просветитељства. Међутим, због претеране вере у чаробну моћ науке, Бутул и његови следбеници су занемарили поуке и поруке великих просветитеља, чак и оних који су и сами бескрајно веровали у чудотворство науке. Због тога су морали да савладају већ савладане препреке.

Насупрот заговорницима идеје прогреса, Освалд Шпенглер и Арнолд Тојнби су негирали прогрес. Ударац је био поражавајући, јер је дошао од писца чувеног четвортомног дела, *Пропаст запада*, и ништа мање познатог Арнолда Тојнбија. Шпенглер је извршио моћан утицај на интелектуалне кругове Европе, чему је погодивала општа атмосфера. Наиме, Први светски рат само што је био завршен и владала је поратна дезорјентација, коју карактерише снажни песимизам. Скоро све поруке су прихватане без негативне реакције, а Шпенглер је поручивао да нас историја не учи прогресу. Она, уопштено, ништа и не значи. Обојица, и Шпенглер и Тојнби, наговештавали су сумрак Европе и слом свих вредности, а излаз су покушавали да нађу у теозофији. Бавећи се истраживањем појаве, процвата, опадања, дезинтеграција и дисолуција цивилизација, Тојнби је покушао да утврди законе и законитости који, при томе одлучујуће делују. Био је убеђен да у области економије и политике делују природни закони. Ако је то тачно, онда фазе економског просперитета и депресије морају имати аналогне у фазама рата и мира. Резултат истраживања је био израда и усвајање табеле сукцесивних јављања циклуса мира и рата у савременој историји Запада.¹⁵ Разлике у поимању и тумачењу идеја напретка, прогреса, вечног мира и слободе добијале су по приспевању у Америку нове конотације. Јер, Америка је много више била полигон за испитивање виталности идеја приспелих из Европе, него што је била њихов расадник. Нико, међутим, није задовољавајуће описао како су пролазиле те идеје. Једино се тачно зна да је њихова апсолутна већина или первертирана или потпуно прилагођена датој стварности.

¹⁴ Ц. Х. Сен Симон, *Избор из дјела*, „Школска књига“, Загреб, 1979, стр. 98.

¹⁵ С. Тартаља, *Скривени круг*, „Идеје“, Београд, 1976, стр. 99–134.

Амерички прагматизам већ у делу свог оснивача, Чарлса Сандерса, има мало заједничког с европским прагматизмом. Разлике су се продубљивале, а еманципација наставила у делима Виљема Џејмса и Џона Дјуиа. Али, то је и период процвата тзв. старог америчког прагматизма, што се поклапа с појавом и напретком европског модернизма.¹⁶ Убрзо након појаве постмодернизма у Европи, у Америци се већ учвршћивао нови прагматизам или неопрагматизам. Нова врста америчке филозофије, неопрагматизам, освојила је позиције предоминантне филозофске провенијенције на тлу Америке тек шездесетих година 20. века. То је обезбедила генерација релативно младих доктора филозофије, која је била под снажним утицајем логичког позитивизма уопште, а посебно Рејхенбаха. Један из те генерације америчких филозофа, Ричард Рорти, о тој групи пише: „Образовани су тако да верују да су срећни савременици почетка новог филозофског доба – доба анализе, у коме ће се посао коначно ваљано обавити. Често су били навођени да презиру оне који се интересују за историју филозофије или, општије, за историју мисли, а не за решавање филозофских проблема“.¹⁷

Стари амерички прагматизам полази од тога да је истина неког појма, идеје, учења садржана искључиво у последицама које они изазивају у људском понашању. Ако су те последице корисне за појединца или америчко друштво, тј. ако задовољавају било који интерес, појам или идеја су истинити. Дакле, истина појмова и идеја, наука и култура јесте у њиховој „способности да раде“ за личне или уске америчке националне интересе. Према том учењу, појмови и идеје, теорије и наука не одражавају никакву стварност независно од праксе. Таква филозофија је била путоказ америчком човеку, интелектуалцу, грађанину окренутом ка одбрани хипостазираног друштвеног система. Ако се зна да су САД из оба светска рата изашле богатије него што су биле када су ратови почињали, јасно је да миротворство објективно мора да изгуби присталице, јер је некорисно с филозофског аспекта, а и актуелног. Стога је разумљиво што се америчко друштво, задојено прагматизмом, мало обазирало на племенитост принципа полемологије и хуманост борбе и бораца за мир.

Традиционална америчка немарност за филозофију и теорију нарочито је изражена у време студентских покрета шездесетих година. Основно начело у сваком сегменту тог покрета било је да нема никаквог оправдања, нити потребе, исцрпљивати се учењем теорије. Јер, теорија ниче и открива се са дневним потребама, спонтано и непрекидно. Х. Маркузе је први уочио и оценио тај феномен. У анализи неуспеха нове левице у Америци он је изнео тезу да бродолом није доживела левица, него њене присталице које нису имале афинитета ни воље за теорију.¹⁸ Међутим, о антитеоријском менталитету Американаца не говоре само европски теоретичари и аналитичари него и амерички. Тако, на при-

¹⁶ Ч. С. Перс, *Прагматизам*, „Графос“, Београд, 1979, стр. 54–78.

¹⁷ Ричард Рорти, *Консеквенце прагматизма*, „Нолит“ Београд, 1992, стр. 378.

¹⁸ Х. Маркузе, *Мерила времена*, „Графос“, Београд, 1978, стр. 133.

мер, Р. Јакоби убедљиво доказује да амерички научници одбацују теоретисање због препотентне афирмације субјективитета. Затим, инсистирају да се по сваку цену живи у садашњем тренутку, јер је лично политичко, а политичко је лично. То поистовећивање отклања потребу да се политичко и лично одвојено проучавају.¹⁹

Крајем шездесетих година студентски покрет је добио нову димензију. Наиме, дошло је до праве провале хипи-покрета, у којем је била углавном студентска омладина. Та чињеница је добила полидимензионално значење јер су студенти и изван хипи-покрета прихватили захтеве снага које су тражиле радикалне промене у америчком друштву. Хипици су одбацивали основне културне вредности технократске цивилизације позног грађанског друштва уопште, а посебно америчког друштва. Покушавајући да га афирмише, идеолог хипи-покрета Паул Годман је имплиците навео његове узроке. Неки од њих су: затвореност САД за идеје приспеле споља, недостатак демократије у САД, наклоњеност САД насиљу и рату, конзерватизам и идеологизација америчког друштва до неслућених размера.²⁰ Сукоби између полиције, војске и студената, потврдили су узроке, а склоност политичког врха олакој употреби војне силе одагнала је илузију о мирољубивости Сједињених Држава.

На Истоку, у социјалистичким земљама, полемологија је прихваћена, али не репутацијом чудотворне науке о миру и рату чијим би формирањем и развојем човечанство било спасено од сигурне пропасти. Полемологија је била марксистима симпатична, јер је, у крајњем афирмисала дијалектичку, а не метафизичку истину о свету, материјална, а не духовна средства, да би се дошло до вечног мира. Али, све је остало на том нивоу. Дакле, нова наука о миру и рату није дочекана с подозрењем и квалификацијама с негативном конотацијом, тј. није проглашена буржоаском идеолошком подвалом, него јој је чак сугерисано да се позабави експликацијом разлога и аргумената, парола и апела, који су током историје у корист мира прикупљани и сачувани у народном сећању. Али, било би апсурдно очекивати од марксиста да полемологији признају статус науке над наукама о рату и миру када се зна да је Маркс за све своје теорије и тврдње говорио да се заснивају искључиво на научним чињеницама. Он је уништио све култове овога света сем култа о апсолутном знању, односно науци. Поред тога, како тврде марксисте, Марксово учење је универзално, што значи да су у њему одговори на сва могућа питања и проблеме, па и на проблеме рата и мира. Према учењу класика марксизма, историја људског друштва је историја класних борби. Да би могао да се успостави вечни мир мора да нестане класа. Маркс је пронашао пут и дао филозофско-теоријске одговоре на тај проблем. Одредио је и социјалну снагу која ће

¹⁹ Р. Јакоби, *Друштвени заборав*, 1970, стр. 131.

²⁰ Т. Росзак, *Контра култура* (Разматрање о технократском друштву и његовој младеначкој опозицији), „Напријед“, Загреб, 1978, стр. 45.

остварити тај светскоисторијски задатак – пролетаријат, на који ће га присилити снага историјске нужности. Бескласно друштво ће, према томе, доћи неминовно и законито. Али, да би се тај природно стихијни процес убрзао пролетаријат треба снабдети свешћу о његовој историјској мисији и интензивирати његову класну борбу. Та свест је духовно оружје пролетаријата, а пролетаријат материјална снага револуционарне свести или филозофије. Када пролетаријат реализује све што револуционарна теорија налаже, онда он, уништавајући експлоататорске класе, уништава све класе, па и себе као класу. Значи, филозофија се не може остварити док се не укине пролетаријат, нити се може укинути пролетаријат док се не оствари филозофија. Тада наступа епоха бескласног друштва у којем неће бити класа, нити класне борбе па ће нестати сукоби и ратови, који су иманентна појава класних друштава. Маркс је истинитост те теорије доказивао кроз анализу капитализма, закључујући да је његова судбина иста као судбина класа. Закључак о нужности пропасти капитализма извео је из три закона капиталистичке производње: акумулације капитала, конкуренције међу капиталистима и порасту продуктивности рада. Догматска интерпретација Марксових теорија учинила је да он буде негиран као научник и прихваћен као пророк, што се веома добро види из неких Поперових приговора Марксу.²¹

Полемологија је у марксизму имала неотклоњиву препреку, нарочито у његовој догматској варијанти. Међутим, треба узимати у обзир чињеницу да су после реформи Петра Великог, које су извођене уз помоћ страшног насиља, идеје и учења са Запада тешко продирали на руски етно-географски простор. Марксизам је успео да се укорени и рашири у Русији највише захваљујући афинитету руског народа према идеји месијанства, што је описао Чадајев у књизи *Апологија лудака*.

Индија, са својим прастарим културама и цивилизацијама, филозофијом и религијом, статусом велике и моћне државе савременог доба, остала је неоправдано и непромишљено изван сфере примарног интересовања полемолога у фази конституисања полемологије. Можда се за то може наћи извесно оправдање у претпоставци, да је у Индији мирољубивост толико однегована вредност да је непотребна фаза популаризације нове науке о миру. Наиме у Индији мишљење никада није било подвргнуто правилима и принципима који би му на било који начин одузимали потпуну изражајну самосталност. Индуси нису имали логику, као стари Грци, која би их ограничавала на строга логичка правила и принципе. Нису имали ни челичне оквире хришћанске догме, сублимиране у концепту римског права. Били су потпуно слободни у размишљању о свим духовним и метафизичким проблемима. Стога у индијској друштвеној стварности није могао да се укорени догматизам,

²¹ Др Милоје Петровић, *Неки Поперови приговори Марксу*, зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 80, 1986.

јер је сваки облик веровања, свака психолошка претпоставка и свако емотивно стање могло да нађе своје место и оправдање.

Један од великих познавалаца Индије Amori d'Rienkur пише: „Индијски утицај свуда је био јачи од кинеског и то из очигледних разлога: прво, ту је била несумњива културна надмоћ захваљујући снажнијем и већем филозофском и религијском сазнању – и сама Кина је пала пред чарима будизма, а друго, Индија је имала далеко лакше писмо“.²² То је основна аргументација што је цела југоисточна Азија потпала под индијски утицај. Индија је све то постизала мирним путем, док су Кинези прибегавали освајању и асимиловању. Риенкур, а и други писци, тврди, да је Индија најуниверзалнија земља света, чему је, вероватно, узрок природа индијске религије. Јер, хиндуизам је широка проточна религија без вође, која је успела да премости јаз између каста, начина живота, језика и класа. Кастински систем не почива на неједнакости, нити у њему постоји инфериорност. Он поседује способност саморегулације, због чега су га страни освајачи у свом интересу остављали да функционише по својој логици и правилима. Тај систем је умногоме учинио да индијска цивилизација постане отпорна на политичку тиранију изнутра, али је веома лако подлегла тиранији страних освајача. Да би се обезбедила једнакост, уз постојање великих расних разлика, усвојен је принцип „одвојени али једнаки“.²³

Индија је ненаклоњена, чак има и одбојност према полемологији. Разлог је то што јој и превише личи на пацифизам. А идеја ненасиља и бескрвног пацифизма затрвала је индијски народ, па су послови одбране од освајача препуштени неспособним и некомпетентним личностима и тако је омогућено освајање Индије од стране исламских освајача.²⁴

Хиндуизам су погазили муслимански освајачи али је његова душа, мада обогаћена, остала животно способна. Хиндуизам није могао да апсорбује муслимане, као што је учинио са свим ранијим освајачима, али ни муслимани нису успели да униште душу хиндуизма.

У првих неколико векова после Мухамедове смрти обављана је нека врста припреме за појаву муслиманске културе и цивилизације. Златно доба је започело настанком Багдада, престонице абасидске династије (762. година), чији је сјај омогућило богатство традиције наслеђене од Вавилона, Ура и Ниниве. Град мира, како је с разлогом прозван Багдад, био је интелектуална престоница света, током целокупног раног средњег века. Контакти муслиманског истока са Западом никада нису били научно, теоријски, филозофски, па ни политички плодотворни, за разлику од муслиманског запада, који је дао више истакнутих научника, филозофа и лекара. Везе су се угасиле са нестанком кадиског (шпанског) калифата. Јачањем идеолошке и религијске компоненте муслиманске културе и цивилизације на истоку већ и до тада слаби контакти

²² Amori d'Rienkur, *Дух Индије*, „Мотовун“, Београд, 1991, стр. 140.

²³ Исто, стр. 81.

²⁴ Група аутора, *Култура и религија*, „Радничка штампа“, Београд, 1981, стр. 252.

су слабили, што је праћено декаденцијом просветног и школског система, који је практично окамењен. Сводило се на учење читања и писања и то при џамијама, док су школе затваране.

Поистовећивањем културе и цивилизације са религијом у муслиманском свету направљена је фатална историјска грешка светских размера. Наиме култура је потиснута у други план, а развој науке је онемогућен због некомуникативности ислама. Исламска идеологија се од релативно флексибилне трансформисала у тоталитарну идеологију. Њеној природи, историјског, религијског, етничког, политичког, па чак и географског аспекта, не одговара никаква наука о миру коју би конституисао хришћански запад или хиндуистички, конфуцијански или било који исток. Тако је ислам непрелазна препрека ширењу полемологије.²⁵

Идеолошке и политичке препреке афирмацији полемологије

Конституисање полемологије одвијало се у сенци оштрог сукоба двеју водећих идеологија: грађанске и марксистичке, односно марксистичко-лењинистичке идеологије. И једна и друга идеологија биле су препрека афирмацији полемологије: грађанска, зато што оштро супротставља науку и идеологију, доказујући да је могуће засновати „чисту науку“, лишену ваннаучних мотива, а марксистичко-лењинистичка јер је увођењем, односно апсолутизацијом принципа партијности све науке практично ставила у службу дневне политике, и тако их, учинила несамосталним.

Грађанско друштво на Западу, од свог настанка има два моћна стуба своје идеологије: Католичку цркву, односно Ватикан, и државу која је тренутно економски и војнички најјача. Када је, на пример, Ватикан проценио да ће Немачка убрзано израсти у најмоћнију земљу Запада, склопио је с њом конкордат (1933) не обазирајући се на то што тако Хитлеру подиже углед и изриче смртну пресуду миротворству уопште, посебно у Европи. Истовремено, САД додељују Немачкој велике и повољне кредите и тако отклањају све препреке, које су још биле преостале, на путу стварања најјаче државе Запада. Резултат конвергентног деловања Ватикана и католичке цркве с једне, и САД с друге стране као и повољног немачког миљеа, јесте немачки језуитизовани прагматизам. Њега је еуфорично промовисао оболели немачки дух, који је истину и правду, слободу и мир, и све друге универзалне вредности ставио у функцију остваривања користи немачком народу. Интереси и корист немачких концерна били су критерији интереса и корисности уопште. Тако је монструозни прагматизам уништио хегеловски дух и Хегелов „лукави ум“.²⁶ Али, када је тај чудовишни немачки прагматизам

²⁵ Исто, стр. 403–450.

²⁶ Многи угледни Немци покушали су да спрече срљање Немачке у катастрофу. Тако, на пример, по мишљењу К. Јасперса, Макс Вебер, савест свих Немаца, пророчански је и на време све предвидео и упозоравао. Али, како врх власти није слушао, дошло је до „братоубилачког рата“. Јасперс још пише: „Макс Вебер је поставио тезу: чак и у случају да нас окупирају Французи и Англосаксонци ми нећемо изгубити своју суштину, јер они неће и не могу је уништити.

поражен, појавио се ништа мање идеологизован и по науку и мир фаталан амерички прагматизам, који је постао филозофско-теоријска основа и градивна садржина идеологије САД, коју неки означавају појмом „американизам“.

Идеологизација америчког друштва одвијала се постепено и веома темељито.²⁷ Све идеје и учења који су долазили са стране нису фронтално и грубо одбацивани, али су излагани немилосрдној провери праксе свакодневног живота људи. Опстајали су само они који су успели да се прилагоде новој стварности. Тако је на пример, из Европе приспела филозофска идеја позитивизма постепено трансформисана у филозофију америчког прагматизма.

Американизација, односно идеологизација америчке филозофије, била је само завршна фаза идеологизације науке, уметности и културе. Ту тезу потврђује и амерички конзервативни мислилац, Леон Самсон, који каже да се комунизам није могао укоренити у Америци зато што је од почетка био идеолошки надвладан. Надвладао га је американизам, који је, према Самсону, амерички капитализам, и то: „социјалистички облик капитализма, јер он проповеда егалитаризам и одриче реалност класног друштва“.²⁸

Међутим, основ идеологије САД чини дуго и смишљено васпитавање америчког интелектуалца у духу антиинтелектуализма који се претвара у несавладиву препреку свим новопридошлим идејама и наукама.

Апологија идеологије, демократије и институција америчког капитализма наводила је америчку интелигенцију на помисао да се европској култури и интелигенцији треба супротстављати бескомпромисно, па чак и охоло. Уз то, релативна изолованост од масовних крвопролића која прате ратове и револуције будила је код Американаца осећај да је њихова судбина изузета из судбине осталог света. Зато борба за мир, којом је европски интелектуалац био опседнут и која је постала апсолутни приоритет његове животне делатности, код америчког интелектуалца наилази на готово потпуно неразумевање. То је, поред осталог, довело до заоштравања дихотомије у култури Запада. О томе су писали теоретичари, али нико храбро, отворено и помало иронично, као угледни амерички антрополог Маргарет Мид: „Поступно се развила дихотомија разлика између оног што прихватамо да Европа презире и

Под руском влашћу, међутим, ми бисмо престали да будемо Немци, као што ни други народи не би под таквим режимом могли да остану оно што јесу. Зато је Макс Вебер једину заслугу Немачке у првом светском рату видео у томе што је овог пута зауставила руску силу“ (К. Јасперс, *Филозофска аутобиографија*, „Братство–Јединство“, Нови Сад, 1987. стр. 76).

²⁷ За тај процес употребљаван је термин „американизам“, али је његово значење амбивалентно. Он се може везивати са идеалима слободе насталим у америчкој револуцији, са елементима религиозног и утопијског социјализма и популизма 19. века. Међутим, под тим термином подразумева се често и груба егоистична концепција индивидуализма Џејмс Мек Каша, који је заговарао независност америчке филозофије од европске културе.

²⁸ „Марксизам у свету“, бр. 1–2, 1986, стр. 11.

онога због чега себи допуштамо да нас Европљани презиру: уметност, култура, музика, ствари духа, уљудност дипломата и државника, уравнотежена зрелост; то су ствари у којима Европљанима признајемо надмоћ, а ипак за себе резервишемо моралне и материјалне светове надмоћи... Имамо више демократије, мира, слободе. Америка је земља новог човека и Бога! Европа је стара и исцрпљена!"²⁹

Дубина јаза између америчке и европске културе и филозофије интензивно је истраживана. Дошло се и до неких синтетичких закључака, или су барем дилеме финализоване. Почетком шездесетих година неколико америчких филозофа (Ц. Хопкинс, П. Винер и др.) питало се да није можда, америчка култура дериват преживелих европских академских култура које је Европа подметнула Америци, и да ли постоји америчка филозофија чињенично или тек у жељама. Али, жељу за трагањем за истинитим одговорима надвладала је жеља за политичком коришћу. У одређеном тренутку све је то, и много другог, смештено у пропагандни контекст и сврху. Наиме, смишљено је моделована слика конфликтне ситуације, а иза те фарсе учвршћивано је политичко јединство САД и Западне Европе. Чинилац уједињења био је антикомунизам, пред којим су све разлике и неспоразуми постајали другоразредни. Снага те мрачне, демонске силе – комунизма, поистовећивана је са снагом државе Совјетског Савеза.

Земље Запада наступале су под демагошком паролом: мобилизација свих потенцијала за обезбеђење мира и одбрану демократских права и слобода.³⁰ Међутим, чињенице показују да је међуратна и послератна политика западноевропских земаља, предвођених САД, била много више политика рата него политика мира. И управо та политика не само да је била препрека развоју полемологије, него га је и потпуно онемогућила. Совјетска политика, међутим, новој науци није била наклоњена, али није била ни непријатељски расположена према њој.

Анализе, макар и површне, несумњиво говоре да су САД биле генератор и подстрекач политике „хладног рата“. Циљеви те политике нису били успостављање владавине демократије, сарадња међу народима, мир и благостање човечанства, већ (и још увек је) обезбеђење апсолутне надмоћи у свим важним сферама људског живота и његове репродукције. Покушај да оствари апсолутну војну надмоћ и монопол

²⁹ Исто, стр. 103.

³⁰ Идеја водиља свеколике послератне антикомунистичке кампање западних земаља, на челу са САД, није била победа над комунизмом, него уништење руске државе, па онда комунизма. Историја речито показује да су све силе на западу јединствено наступале против Русије само онда када је руска држава била најјача и када је постојала могућност да ту снагу стабилизује на дуже време. Било је то у време владавине двојице Ивана и у време Брежњева. Главни удар, савршено организоване пропагандне машинерије, увек је био усмерен на подривање јединства световне и духовне власти. Световна власт је приказивана као савршени облик источњачке деспотије а за духовну је говорено да се мири с бедом, неправдом, заосталошћу и неслободом огромне масе људи, те да оправдава и подстиче репресију, самовољу и безаконе. Циљеви, објекти и методе пропагандног деловања Запада остали су кроз векове готово непромењени. Мењала су се само средства и терминологија фразеологија.

над науком, технологијом и информацијама учинио је Хари Труман. Његова влада донела је одлуку да се у области коришћења атомске енергије не може остваривати сарадња са Совјетским Савезом, а сврха те одлуке било је затварање америчке науке и технологије у националне границе. Несрећа је у томе што се, према спроведеној анкети, са садржајем те одлуке Труманове владе сагласило 70% становништва и, чак, 90% конгресмена Сједињених Држава. Из тога се могу извести барем два закључка. Први, америчко политичко руководство је доношењем те одлуке показало да га је америчка наука и технологија надрасла не само у сазнајном него и у историјском и цивилизацијском, па и у културном погледу. Односно, да је недостојно и своје науке и тренутка светске историје у којој је имало главну улогу. Друго, идеја о монопољу у науци подстакла је настанак идеје о монопољу у производњи и поседовању нуклеарног наоружања, што је довело до идеје о политици застрашивања и терору над читавим светом. Сједињене Америчке Државе су до невиђених размера монополисале одбрану властите земље, а монопол над одбраном своје земље прошириле су на монопол над одбраном Запада, који се законито изродио у жељи за доминацијом над целим светом.

Амерички народ постао је пасивни посматрач акције своје владе, што је први знак сумрака неоспорно привлачне америчке демократије. На несрећу, ретки су угледни мислиоци у САД који би организовали и водили акцију спасавања и ревитализације демократије. Ерих Фром, у књизи, *Револуција наде*, предложио је да се ради преображаја америчког друштва образује национални савет, који би се могао звати *глас америчке савести*, а окупљао би педесетак најугледнијих и најспособнијих Американаца. Они би радили на остварењу програма преображаја америчког друштва, у којем би све било подређено начелима слободе и демократије. Фром је на крају књиге навео и предлог кандидата, али његова иницијатива није добила подршку и, као и многе друге, пала је у заборав.

Политиком „хладног рата“ САД, свесно или несвесно, нанеле су поражавајући удар принципу историјског оптимизма, према којем је већ и сама суштина људске врсте наклоњена миру, јер би, у противном, тежила самоуништењу, што је апсурд. Најновија истраживања показују да у природу човека, као биолошког бића, није уткана агресивност, која је нужна претпоставка за вођење било којег облика рата. При томе, ни политика „хладног рата“ не може имати оправдање не само с антрополошког него ни са било којег другог аспекта. Које су консекуенце те политике њени креатори су могли и морали знати.

Кад год је унутрашње стање у САД показивало тенденцију погоршавања (разједињеност, расни немири, ривалство међу видовима ОС) долазило је до вођења агресивније спољне политике. У послератној политици САД била су три таква заокрета после којих су наступали периоди „хладног рата“, који су имали неколико заједничких карактеристика. Прво, сви ти периоди хладног рата су започињали у време када

су на власти били демократи, а завршавали су се у доба владавине републиканаца. Друго, свим периодима „хладног рата“ претходили су сукоби између видова оружаних снага САД и сукоби око предложених пројеката модернизације наоружања и замене технологија. Треће, све фазе политике „хладног рата“ почињале су у времену сукоба председника САД и Конгреса. Наиме, председник је, заоштравањем спорова у међународним односима, посредно притискао Конгрес ради изнуђивања додатних средстава за оружане интервенције.

На Истоку, упоредо са ширењем, марксизам је идеологизован. Маркс је уочио ту тенденцију и има показатеља да је није одобравао, али није јој се ни супротставио. После победе большевика у Октобарској револуцији, идеологизација марксизма је расла геометријском прогресијом.

Пошто је Октобарска револуција проглашена универзалном, негативне последице по марксистичку теорију револуције још нису на прави начин сагледане. На пример, једна од последица је чињеница да се пракса большевичке партије на тај начин промовисала у универзалну револуционарну праксу. Јер, ако је та партија извела револуцију у незамисливо тешким условима, намеће се питање какве би резултате постигла да је деловала у Енглеској, Немачкој или Америци. Затим, још је Лењин увео принцип партијности као обавезујући за филозофију, науку, уметност и друге области, што је у пракси значило да се због сазнатих историјских интереса и узвишених општечовечанских циљева увек подржавају ставови партије, чиме је једна круцијална грешка снажно ојачана другом. На основу такве логике формиран је центар који је давао неприкосновене одговоре на сва питања која су мучила партије комунистичког покрета. Лако је, на основу тога, закључити да полемологија није имала ни теоријске могућности да се наметне као решење епохе за успостављање вечног мира. Међутим, када се анализирају ставови социјалистичких земаља према проблемима рата и мира очито је да су те категорије схватане, тумачене и коришћене у ортодоксно политичке сврхе. Дакле, у том погледу није било никаквих разлика у односу на супротни табор.

Совјетско руководство је током 1922. године напустило јавни оштар негативан став према пацифизму и пароли о разоружању. Али, и даље је остала бојазан да је неизбежан оружани сукоб између совјетске државе и удруженог империјалистичког блока држава. Због тога је Лењин послао инструкције Чичерину у Женеву да тактизира,³¹ а у прогласу Коминтерне, маја 1922, каже се да разоружање није могуће све док буржоазија има власт. Комунисти су добили задатак да раскривају лажну позадину пароле о разоружању и буржоаске борбе за мир.

Ставови о разоружању Комунистичке интернационале промењени су на њеном Седмом конгресу 1935. године. Узрок за промену је била све већа опасност од јачања фашизма, која је налагала промену

³¹ В. И. Лењин, *Дела*, т.40, ИМРП, Београд, 1976, стр. 278.

тактике Коминтерне. Парола о бескомпромисној критици пацифистичке идеологије замењена је паролом о повезивању пацифизма с радничким покретом. Комунистима је наложено да буду толерантни и флексибилни према пацифистичким организацијама и појединцима, учествују у пропагирању борбе за мир, али да не заборављају на лењинске ставове да није могуће отклонити рат док се не уништи капитализам.

Већина комунистичких партија и после Другог светског рата била је крајње скептична у погледу могућности општег разоружања и постизања трајног мира. Стаљин је у свом последњем теоријском раду, *Економски проблеми социјализма у СССР*, написао да још увек важи неминовност ратова међу капиталистичким државама. Али у оквиру практичне делатности проглашени су циљеви мирољубиве политике партије и државе СССР-а, покренута је иницијатива за разоружање у ОУН и изражена подршка пацифичком покрету. На 19. конгресу КПСС Стаљин је изјавио „да су интереси Совјетског Савеза потпуно неодвојиви од ствари мира у целом свету“, ³² што је био знак да се миру посвећује већа пажња.

Општи правац политике већине комунистичких партија у периоду после Другог светског рата био је разоружање, упоран рад на миру и социјалистички преображај. То се нарочито осетило у другој половини шездесетих година, што се поклапа с убрзавањем процеса дестаљинизације. Круна те политике био је *Манифест мира*, који су 23. новембра 1957. потписали представници већине комунистичких и радничких партија у Москви. У *Манифесту*, поред осталог, пише: „Ми представници комунистичких и радничких партија изјављујемо да смо у потпуности свесни своје одговорности за судбину народа: рат није неизбежан, рат је могуће спречити, мир је могуће обезбедити и учврстити... Обраћамо се свима вама са позивом: тражите да се заустави трка у наоружању, која сваког дана јача опасност од рата, а која је за вас, радне људе, највећа.“ ³³

Руководство кинеске комунистичке партије декларативно је прихватало опште и потпуно разоружање. Међутим, према кинеском генералном ставу, без обзира на могуће остварење, опште и потпуно разоружање је било непожељно као политички циљ. Јер, сматрали су, тиме се, у ствари, само прикривају ратне припреме, заводе радне масе и спречавају револуционарне промене. Крајњи закључак је био да је бесмислено и нереволуционарно бављење миром и разоружањем.

Раскорак између теоријских ставова и практичних политичких акција у борби за мир и разоружање и код совјетске државе и код буржоаских земаља добро је оцртао Л. Троцки 1936. године, а може се рећи да се ни после рата ништа није значајно променило. Троцки је написао: „Све конвенције о разоружању или о ограничавању наоружања

³² Ј. В. Стаљин, *Питање лењинизма*, ЦДД СО Хрватске Загреб, 1981, стр. 710.

³³ Е. Кардељ, *Социјализам и рат*, „Комунист“, 1975, Љубљана, стр. 110.

неће спречити капиталистичке творнице, лабораторије и војне индустрије да очувају своје капацитете... За мање од двадесет година преговори о разоружању уродили су само новом трком у наоружању, коју до сада свет још није видео. Заснивати револуционарну политику на програму разоружања горе је од зидања кула од песка. То је димна завеса која прикрива милитаризам... Коминтерна се данас сврстала под заставу Друштва народа, исто као и Друга интернационала, али са свежом резервом цинизма“.³⁴

Закључак

Легенда о златном добу постулира царство мира, али не и рат као поларну категорију, без које се не може формирати појам мира у садашњем смислу те речи. Миротворци су, дакле, од искона у предности над заговорницима рата. Јер, историја потврђује да није нужно искусити страхоте рата да би се формирао осећај мира и представа о њему. Али, то је само и искључиво логичка могућност. На жалост, стварност је била другачија.

Писану историју човечанства испуњавају разни облици међуљудских и међународних сукоба, односно ратова, између којих су, краћи или дужи, периоди мира. У овој епохи рат и мир су појаве које су нераздвојне, јер једна другу условљавају и одређују, док свака за себе не значе ништа.

Филозофи и теоретичари, научници, писци и други мислиоци, сврстани у филозофске и религиозне школе, покрете и разна удружења, античког и средњовековног доба, дали су непроцењив допринос очувању праве слике, мисли и осећања о вечном миру. Они су из хаотичног стања представа о златном добу отпочели обликовање идеје која је добијала све више изгледа да се трансформише у животни процес људи. Због тога су њихова сазнања и искуства драгоцену грађу за истраживаче који трагају за путевима успостављања света слободе, правде и мира.

Тек када су се појавиле прве концепције вечног мира и разна миротворна удружења и организације, постало је јасно да се проблем мира и рата мора уврстити и разматрати међу тоталитет-категорије. То је најбоље схватио француски научник Гастон Бутул, који је покушао да конституише мултидисциплинарни науку која ће у схватању и проучавању рата и мира направити револуционарни преокрет. Суштину тог „коперниканског заокрета“ у схватању и тумачењу рата и мира чини, према творцима полемологије, прелазак са ваннаучних разматрања на строго научна истраживања. Затим, истраживању рата и мира даје се превасходно научни карактер. Творци полемологије тврде да она није прост збир научних сазнања о рату и миру, него њихова синтеза, па, према томе, и нов квалитет. Односно, ради се о потпуно новој науци,

³⁴ Л. Н. Троцки, *Издана револуција*, „Отокар Кершовани“, Ријека, 1973, стр. 158.

која је добила и оригиналну методологију. Њени циљеви и задаци су веома амбициозни, а самоувереност зрачи из сваког закључка, тврдње, па и хипотезе. Речју, Гастон Бутул и његове присталице нису успели да се у потпуности сачувају од позитивистичке маније давања вечито спремних одговора на сва могућа питања. Међутим, племенитост намера и оправданост циљева полемологије, нису једине највише врлине те науке. Бутулова полемологија је, несумњиво, изашла изван граница Француске, чиме је направила први корак ка универзализму. Затим, Бутул је отишао даље у истраживању цикличког карактера оружаних сукоба и дошао до открића периодичности ратова у биолошком смислу, (математичка биологија усваја и признаје појам периодичности биолошких појава). Рат је, према Бутулу, друштвена појава, али и биолошка, при чему треба нагласити да је његов биолошки аспект основа његовог друштвеног аспекта.

Ако се прате конституисање и развој полемологије лако је уочити да су њени оснивачи већи део истраживачке енергије усмерили на проналажење природно-научних извора и конституенаса рата и мира, него на проучавање филозофско-теоријских изворишта науке коју промовишу. Недостатак изоштреног осећаја за важност историје, филозофије и хуманистичких наука уопште, као и бојаљиво спроведен аналитичко-синтетички поступак, ослабили су конзистентност и продорност полемологије. Та чињеница објашњава њено споро прихватање и ширење чак и на просторима који су по свим елементима веома слични њеној постојбини. Затим, ти недостаци оснивача полемологије онемогућили су да њихова наука лако успостави плодотворне контакте и апсорбује поруке идеја, теорија и учења о рату и миру из различитих култура и цивилизација. Најзад, те наоко мале слабости учиниле су полемологију неотпорном, у извесном смилу сервилном идеологији и политици.

Међутим, оснивачи полемологије су далековидо, скоро пророчански, предвидели да ће колективна агресивност бити основна препрека коју полемологија мора да савлада или ће је нестати. Јер, сматрају они, колективна агресивност је много јача и трајнија од индивидуалне агресивности, што блоковска идеологија и политика, нарочито америчка, континуирано и у целом послератном периоду потврђује.

Осим тога, у последњих неколико година дегенеративни процеси у Организацији уједињених нација довели су ту највећу светску организацију у нечастан положај, што такође потврђује наведену тврдњу полемолога.

С обзиром на све чињенице које афирмишу полемологију, посебно на потврду научне претпоставке о већој опасности по мир од колективне него од индивидуалне агресивности, за њену судбину не треба бринуту. Полемологија има перспективу, јер је кроз њу већ почела да се „отапа“ позитивистичка љуштура и нестаје заједно с умирућим догматизмом. По нестанку блоковске подељености света полемологија ће престати

да буде (а у многоме је била) доктрина мира Запада и све више ће попримати одлике општеприхваћене научне филозофије мира, засноване на цивилизацијским тековинама човечанства.

Литература:

1. Т. Адорно, *Негативна дијалектика*, БИГЗ, Београд, 1979.
2. Е. Блох, *Природно право и људско достојанство*, „Комунист“, Београд, 1977.
3. G. Bouthoul, *Traite de Polemologie, sociologie des guerres methodes, doctrines et opinions sur la guerre, morphologie*. Paris, 1970.
4. Ф. Ценгле, *Марксово схватање слободе*, „Свјетлост“, Сарајево, 1974.
5. Г. В. Чичерин, *Чланци и говори*, „Култура“, Београд, 1967.
6. И. Дојчер, *Стаљин – политичка биографија*, „Глобус“ Загреб, 1977.
7. Ф. Енгелс, *Развитак социјализма од утопије до науке*, „Култура“, Београд, 1964.
8. K. Laš, *The New, Radicalizm in America 1889–1963*, New York, 1967.
9. Маркс, Енгелс, *Изабрана дела*, „Култура“, Београд, 1964.
10. *Древна мудрост из Индије*, „Космос“, Београд, 1983.
11. Група аутора, *Оснивачи великих религија*, „Радничка штампа“, Београд, 1978.